

Lucylla Pszczołowska

Maria Renata Mayenowa

Biuletyn Polonistyczny 32/2 (113), 168-174

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nie brakło nigdy głosu Stefani Skwarczyńskiej w ważnych dla Polski sprawach. I to jeszcze można uznać za charakterystyczny rys pokolenia Pani Profesor, które ponad dziejowymi burzami potrafiło uchronić i przenieść wartości dla naszego kraju najistotniejsze.

Horacjańskie "non omnis moriar" musi tu zabrzmieć szczególnie prawdziwie¹.

-----
¹ W ustaleniach biografii Stefani Skwarczyńskiej posłużyłem się m.in. publikacjami: A. Kluba-Połatyńska, A. Sorbjan: "Dokumentacja twórczości naukowej Stefani Skwarczyńskiej". Pod red. S. Kaszyńskiego, Łódź 1984, oraz S. Skwarczyńska: "U źródeł autobiografii naukowej", /w:/ "Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1987 nr 2.

maj 1988

Grzegorz Gazda

MARIA RENATA MAYENOWA

(2 VI 1910 - 7 V 1988)

W maju 1988 roku odeszła od nas Profesor Maria Renata Mayenowa, człowiek o wybitnej osobowości twórczej, wielkim dorobku naukowym i wielkim zaangażowaniu w problematykę naukową. Świadomie unikam tu tak pasującego do Niej określenia: "uczona", gdyż często podkreślała, że jest tylko pracownikiem naukowym, deklarując w ten sposób swoją wolę służenia nauce.

A zrobiła dla nauki o literaturze bardzo wiele. Maria Renata Mayenowa należała bowiem do generacji, która w ogromnej mierze odnowiła i rozbudowała polską filologię. Urodzona w 1910 r. (jako

Rachela Gurewicz) w Białymstoku, studia uniwersyteckie odbyła w Wilnie, głównie pod kierunkiem prof. Manfreda Kridla, znanego z zainteresowań dla nowych prądów w dziedzinie teorii literatury. Po ukończeniu uniwersytetu w 1932 r. pracowała (do 1936 r.) jako nauczycielka w gimnazjum w Wilnie, kontynuując jednocześnie studia naukowe. Już jako asystentka i doktorantka Kridla zajęła się poetyką i stylistyką, czego wyrazem było studium o powieści tendencyjnej, zamieszczone w "Pracach ofiarowanych Kazimierzowi Wóycickiemu". W tym pionierskim tomie spotkali się młodzi poloniści-nowatorzy, jak Franciszek Siedlecki, Dawid Hopensztand, Kazimierz Budzyk czy właśnie Rachela z Gurewiczów Kapłan (nazwisko pierwszego męża). W 1939 r. uzyskała dyplom doktora filozofii na podstawie pracy "Zagadnienia kompozycji »Wesela« S. Wyspiańskiego". W latach 1940-1941 pracowała w dalszym ciągu jako asystent na Uniwersytecie Wileńskim, a po wejściu Niemców na teren Wileńszczyzny zmuszona była ukrywać się.

Problematyce poetyki i języka poetyckiego pozostała wierna właściwie przez całe życie, unowocześniając ją, rozszerzając i modyfikując. Nawet wydana tuż po wojnie "Poetyka opisowa" autorstwa Marii Renaty Mayenowej zawiera już (prócz teoretycznych założeń przyjętych głównie z podręcznika poetyki B. Tomaszewskiego) Jej własne koncepcje, nie mówiąc o bardzo cennych "mikroanalizach" utworów literatury polskiej.

W każdej ze swoich dalszych prac prof. Mayenowa stawiała - a często i rozwiązywała - nowe i ważne dla dyscypliny problemy. Tak np. obszerna rozprawa "Język liryki pozytywistycznej" ("Pozytywizm", cz. I, 1950) pokazała, jak istotne cechy poezji można wydobyc przez badanie jej warstwy intonacyjnej i frazeologicznej; artykuł "Miejsce nauki o wierszu w literaturoznawstwie" ("Z polskich

studiów stylistycznych" t. II, 1958) przyniósł zarys programu badawczego wersologii wraz z nowatorską interpretacją faktu współistnienia kilku systemów wierszowania w polskiej literaturze (i ze szczególnie istotnymi uwagami dotyczącymi tonizmu); studium "O współzależności rozwoju języka literackiego i form literackich" ("Nauka Polska" 1959 nr 2) otworzyło nowe tereny badawcze dla stylistyki i genologii; studium "Expressions guillemetées" ("To Honor Roman Jakobson", vol. 2, 1967) wprowadziło problematykę znakowych funkcji wyrażen metajęzykowych, tak ważną dla literatury. Wysuwane i analizowane w Jej pracach zagadnienia weszły do tego stopnia w krwiobieg naszej nauki o literaturze, że nie pamięta się już często o ich inicjatorce¹.

Badania nad poetyką starała się Maria Renata Mayenowa oprzeć na solidnej wiedzy językoznawczej, zarówno w dziedzinie diachronii i synchronii języka narodowego, jak zagadnień językoznawstwa ogólnego. To kierowało Jej badania także w stronę teorii języka i jego rozwoju oraz tzw. sformułowanej świadomości językowo-stylistycznej (jednym ze świadectw tych zainteresowań jest znakomita rozprawa wstępna do antologii "Ludzie Oświecenia o języku i stylu").

W 1973 r. ukazała się książka pt. "Poetyka teoretyczna, cz. I. Zagadnienia języka", stanowiąca owoc długoletnich studiów, badań i przemyśleń Marii Renaty Mayenowej. Autorka pokazała w niej naukowy charakter dzieła literackiego jako pewnej konstrukcji semiotycznej, odnoszącej się przy tym jako całość do świata znaków kulturowych i do kontekstu społecznego, w ramach których funkcjonuje. Stąd szczególne zainteresowanie strukturą tekstu (problematyką na gruncie polskim wówczas nową), a zwłaszcza warunkami jego spójności. Te zagadnienia rozwijała dalej Profesor Mayenowa w latach siedemdziesiątych w szeregu prac, z których najszerze bodaj perspek-

tywy przyniosło studium "Teoria tekstu a tradycyjne zagadnienia poetyki" ("Tekst i język", 1974); zapoczątkowało ono cały nowy kierunek badawczy w nauce o literaturze.

Lata osiemdziesiąte - to głównie prace przynoszące rezultaty badań nad językiem, stylem, poetyką utworów Kochanowskiego, a wśród nich książka "O poezji Jana Kochanowskiego", poświęcona refleksjom nad stosunkiem wielkiego poety do tradycji literackiej, przede wszystkim w płaszczyźnie tkanki obrazowo-stylistycznej, semantyki leksykalnej i frazeologicznej.

Własna praca badawczo-naukowa stanowiła jednak tylko część twórczej działalności Marii Renaty Mayenowej. Kiedy w kilka lat po wojnie w 1948 r. powstawał Instytut Badań Literackich, była wśród jego organizatorów, obok Stefana Żółkiewskiego i Kazimierza Budyka.

Z Instytutem związała się na zawsze, na dobre i na złe. "Dobre" - to możliwości inspirowania, powoływania do życia, prowadzenia całego szeregu przedsięwzięć naukowych. Wielka inteligencja i wiedza Marii Renaty Mayenowej, wsparta talentem organizacyjnym i umiejętnością kierowania pracami zespołowymi, dały tu wspaniałe wyniki. Jako dyrektor IBL d/s naukowych uczyniła z Instytutu jeden z najważniejszych światowych ośrodków badań nad tekstem literackim. Zainicjowała i prowadziła wiele rozległych prac, jak "Słownik polszczyzny XVI wieku", "Biblioteka Pisarzy Polskich" czy seria "Poetyka. Zarys Encyklopedyczny". Była jednocześnie kierownikiem Działu Historii Polskiego Języka Literackiego (później Pracowni Poetyki Teoretycznej i Języka Literackiego) oraz członkiem Komitetu Redakcyjnego "Pamiętnika Literackiego", prowadząc dział dotyczący języka literackiego.

Niestrudzenie pracowała nad nawiązywaniem i podtrzymywaniem

kontaktów naukowych. Organizowała międzynarodowe konferencje z udziałem najwybitniejszych uczonych, np. w l. 1960, 1961, 1964 i 1967 - poświęcone sprawom poetyki, a w l. 1965, 1967, 1968 - zagadnieniom lingwistyki i semiotyki. W wyniku tych spotkań powstał Międzynarodowy Komitet Semantyki, a Profesor Mayenowa została jego członkiem, ponadto członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Semiotycznego. Troszczyła się też o godne wydawanie referatów. Szczególnie opiekowała się młodymi pracownikami naukowymi, starała się o stypendia zagraniczne dla nich, mobilizowała ich do uczestniczenia w krajowych i międzynarodowych zjazdach naukowych. Warto tu wspomnieć liczny udział pracowników IBL w Międzynarodowym Kongresie Słowistów w Sofii (1963 r.). Seminarium szkoleniowe dla młodych pracowników naukowych (zapraszanych także i z innych ośrodków) prowadzili u nas Żirmunski, Guiraud, Jakobson. Ona sama z kolei prowadziła wykłady i wygłaszała odczyty poza granicami kraju, m.in. w Amsterdamie, Los Angeles, Stuttgarcie. Znakomite rezultaty osiągnięte w latach 70-ych i 80-ych w dziedzinie teorii literatury przez grono młodszych badaczy z IBL mają w swoim zapleczu ożywczą atmosferę tamtych lat. Pomysłowi i inicjatywie Marii Renaty Mayenowej, a także jej przemyśleniom (autorstwo znakomych artykułów wstępnych) zawdzięczamy cenne antologie rozpraw z dziedziny poetyki i stylistyki, prace z zakresu świadomości językowo-stylistycznej w Polsce, zespół studiów pokazujących rezultaty stosowania metod statystycznych w badaniach nad zagadnieniami poetyki. Była redaktorem wielu prac zbiorowych, m.in. "Poetics. Poetyka" (1962), "Semiotyka i struktura tekstu" (1973), "Semantyka tekstu i języka" (1976).

"Złe" związane z pracą w Instytucie Badań Literackich to ów haniebny rok 1968, kiedy to z powodu żydowskiego pochodzenia po-

zbawiono Marię Renatę Mayenową za jednym zamachem szeregu funkcji, które spełniała z wielkim oddaniem i świetnymi rezultatami. (Pozbawiono Ją wówczas także stanowiska na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie przez wiele lat prowadziła zajęcia z poetyki, z których zrodziła się piękna książeczka "O sztuce czytania wierszy".) O wielkości Jej ducha świadczy spokój, z jakim to przyjęła. Prace redakcyjne udało Jej się przekazać najbliższemu współpracownikom, którym zawsze odtąd służyła swoją radą, a często praktyczną wręcz pomocą. Prowadziła nadal Pracownię Poetyki Teoretycznej, dużo pisała i troszczyła się w dalszym ciągu o to, aby polskim badaczom ułatwić dostęp do najwybitniejszych osiągnięć w dziedzinie poetyki: zainicjowała wydanie prac Franciszka Siedleckiego oraz tłumaczenie wyboru studiów Romana Jakobsona: obie te publikacje (które wkrótce mają się pojawić) zaopatrzyła znakomitymi artykułami wstępnymi. Troszczyła się też o samą dyscyplinę, jej kształt i zadania (jednym z wyrazów tego jest obszernie polemiczne posłowie do książki Todorova "Poetyka", zatytułowane "O zagadnieniach poetyki inaczej"). Na Uniwersytet Warszawski wróciła w 1981 r., ale po dwóch latach - w związku z chorobą serca - musiała przerwać wykłady.

W połowie lat 70-ych z Jej inspiracji powstało nowe wielkie naukowe przedsięwzięcie, jakim jest wydanie "Dzieł Wszystkich" Jana Kochanowskiego; w całości opiera się ono na Jej naukowej koncepcji. Jako kierownik zespołu opracowującego utwory poety Maria Renata Mayenowa stała się duszą i motorem tego przedsięwzięcia, niesłychanie trudnego do realizacji nie tylko ze względów naukowo-edytorskich, ale i z powodu ciągłego braku (nimo "wysokiego patronatu Sejmu"!) odpowiedniego papieru, czcionek, nawet maszyn drukarskich. Postawiła to wydanie na najwyższym poziomie naukowego edytorstwa; sama była współautorką komentarza polonistycznego do

"Trenów", czuwała niestrudzenie nad opracowywaniem innych cyklów i utworów poety. Dzięki Jej rozumieniu zadań komentarza teksty Kochanowskiego ukazują możliwie najpełniejsze bogactwo swoich znaczeń i powiązań literackich.

W 1982 r. Prof. Mayenowa otrzymała nagrodę im. Jurzykowskich.

Pracowała do ostatniej chwili swego życia. Stworzyła imponujące dzieło, otwierała nowe perspektywy dla nauki, a zarazem była jakby jednoosobową instytucją kulturalną, podejmującą i prowadzącą ze wspaniałymi wynikami rozległe prace. Jej fascynacja problematyką naukową udzielała się kolegom, współpracownikom i uczniom, których wielu wychowała. Była człowiekiem życzliwym, opiekuńczym, świadczącym dobro. Jej brak będziemy odczuwać z latami coraz silniej.

-----
¹ Por. "Bibliografia prac Marii Renaty Mayenowej". Oprac. J. Czachowska. Warszawa 1980.

sierpień 1988

Łucylla Pszczołowska